

Rozhodne veľkým prínosom je aj otázka datovania a zániku bukovohorskej kultúry, ktorú S. Šiška dáva do súvislosti so zmenenými klimatickými pomermi, čo sa tiež v určitej forme prejavilo aj v Šarišských Michaľanoch, kde pravdepodobne došlo k náhlemu opusteniu osady.

Po 1500 ročnom hiáte bola poloha znovu osídlená kultúrou s kanelovanou keramikou, ktorá je tu zastúpená početným inventárom. Ďalšie sporadické nálezy kultúry Gáva a osamotená stavba zemnicovitého typu z 12.–13. stor., poukazujú na sporadické pokusy o osídlenie ostrožnej polohy.

Za veľmi pozitívne a prínosné v tejto publikácii považujem spoluprácu s C. Ambrosom a E. Hajnalovou, ktorí vyhodnotili osteologický materiál a paleobotanické nálezy. V kontexte Šiškových úvah tak dosahuje táto útlá knižka veľmi solídnu úroveň ako po stránke textovej i obrazovej. Je to presne ten typ knihy, ktorá stojí na hranici medzi odborným a náučno populárnym štýlom, takže vo svojom konečnom dôsledku prináša oveľa viac, ako len rozsiahly výpočet prameňov hmotnej kultúry. Autor sa svojej úlohy prezentovať túto lokalitu pred širšou verejnosťou zhostil naozaj úspešne. Ved' napokon jeho práce „Praveké hrnčiarstvo“ (ASA 1980) alebo „Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku“ (1989) tieto ambície naznačovali.

Škoda len, že samotná edícia Archeologické pamätníky Slovenska neinformuje na stránkach svojich publikácií o edičnom pláne a zároveň neuvádza poradie a názvy už vypublikovaných titulov (dochádza tak k nejasnostiam ako v prípade Želoviec, kde hlavička edície úplne chýba). Aj keď budúcnosť edície a jej titulov pravdepodobne závisí od finančných prostriedkov, čitatelia radi privítajú informáciu o pripravovaných knihách, nehovoriac o tom, že ide aj o istý druh reklamy.

Forma, akou sa tieto archeologické pamätníky prezentujú je však rozhodne prínosom a to najmä vďaka V. Furmánkovi, M. Lamiovej, Z. Čilinskej a S. Šiškovi.

Jozef Urminský

Juraj Pavúk-Jozef Bátora, Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Mit Beirägen von Július Jakab, Marián Fabiš, Ludmila Illášová, Ernst Pernicka und Jochen Görsdorf, Nitra 1995, 208 stran, 94 obrázků, 8 tabulek a 4 diagramy.

Monografické zpracování sídlištních nálezů a hrobů ludanické skupiny z lokality Jelšovce, která se nachází v okrese Nitra, přináší podrobné vyhodnocení archeologických nálezů a zhodnocení terénní situace jednoho z nejdůležitějších sídlišť ludanické skupiny na jihozápadním Slovensku. Hodnotu práce ještě zvyšují příspěvky z oblasti přírodovědných disciplín, které poskytují komplexní pohled na získaný archeologický materiál a umožňují z archeologických nálezů získat důležitě informace, které jsou jinak značně omezené.

Terénní výzkum probíhal v letech 1982 až 1987 pod vedením J. Bátory a z období ludanické skupiny bylo prozkoumáno 26 půdorysů domů (úplných i částečných), 42 sídlištních objektů a 22 kostrových hrobů. Komplexní zpracování archeologických památek přineslo mnoho nových poznatků nejenom z archeologie, ale též z antropologie, osteologie, absolutního datování a z dalších přírodovědných oborů.

Recenzovaná monografie se skládá ze dvou částí. V prvním úseku jsou podány výsledky terénního výzkumu a vyhodnocení archeologického materiálu, dochovalých půdorysů domů, sídlištních objektů a hrobů (kapitola 1. až 5.). Ve druhé části se autoři věnují interpretaci získaných poznatků ze sídlištních objektů včetně mnoha analogií ze sousedních zemí. Zastoupení má rovněž charakteristika hrobů, osídlení povodí Nitry lidem ludanické skupiny a rovněž náležitá pozornost je věnována postavení ludanické skupiny vzhledem k časově blízkému osídlení Transdanubie, Potisí a dalších oblastí střední Evropy (kapitoly 6. až 9.).

Velmi přínosná je kapitola „Grundrisse der Pfostenbauten“, v níž autoři podávají podrobný rozbor domů ludanické skupiny a detailně sledují jednotlivé půdorysy, rozměry, orientace i sta-

vební prvky. Zjišťují, že nositelé ludanické skupiny používali dva typy domů: 1. Dvouprostorový s kombinovaným základem (kulové jámy a základový žlab) a při šířce domů od 5–7 m byly v každém přičkou odděleném prostoru dvě kulové jámy. 2. Dvouprostorový se základovým žlábkem a při šířce 8–10 m chyběly kulové jámy uvnitř přičkou oddělených prostor v ose domu. U tohoto typu byla zjištěna nová stavební technika, totiž výstavba stěny z půlkulatých sloupů, které byly zřejmě z vnějšku vymazávány hliněnou omítkou. Tato stavební technika zlepšovala izolační vlastnosti stěny domu a možná signalizuje nástup klimatizačních změn v období ludanické skupiny.

Autoři rovněž podávají přehled vývoje domů nositelů lengyelské kultury a všímají si základních konstrukcí v jednotlivých vývojových stupních a oblastech. Různorodost vidí nejenom v architektuře specifických oblastí, ale též v určitých zvláštностech keramické produkce, především ludanické skupiny, kultury Balaton-Lasinja, Bisamberg-Oberpullendorf a jordanovské kultury. Správně podotýkají že neexistuje přímý vývoj domů od kultury s lineární keramikou do lengyelského období.

Hliněné modely domů považují spíše za napodobeniny domů hospodářských než obytných. Jako argument jim slouží základy dosud objevených domů lengyelské kultury, které se nepodobají například známým modelům ze Střelce, Kočina či z lokality Horná Seč.

V kapitole „Funde aus Siedlungsgruben“ rozebírají autoři archeologický materiál, hlavně keramiku. Všímají si typologické stránky, technologie výroby a výzdoby. Zajímavá jsou jejich zjištění, že i na keramice ludanické skupiny musíme počítat s malováním, a to prostřednictvím červené a snad i bílé malby. Tento poznatek je plně v souladu i s časově shodným obdobím konce kultury s moravskou malovanou keramikou či s počátečním obdobím jordanovské kultury, kdy rovněž v moravském prostředí pozorujeme výskyt červeného i bílého malování, ale pouze v omezené míře.

Prostřednictvím podrobného rozboru nálezů uložených v jednotlivých hrobech (kapitola „Gräber im Areal der Siedlung“) získává čtenář dobrý přehled o jednotlivých kategoriích hmotné výbavy ludanické skupiny. Kromě keramiky zde vystupují předměty z kamene, kosti a parohů. Mezi ojedinělé artefakty patří ozdoby z mědi, mramoru a spondylu. Důležité jsou rovněž poznatky o pohřebním ritu a poznámka o špatné čitelnosti hrobových jam ve sprašovém podloží potvrzující všeobecnou platnost pro neolit a počáteční období eneolitu v mnoha oblastech střední Evropy. Skladba pohřbených podle pohlaví a stáří v hrobech (celkem 24 jedinců) a podrobný rozbor předávných předmětů a jejich bližší určení a poloha u kostry umožňuje srovnání s jinými pohřebišti stejného časového horizontu. Dospívají k názoru, že pro mužské hroby jsou spíše charakteristické dlouhé kamenné čepele a provrtané zuby z divokého kance, zatímco naprosto chybí zbraně z mědi či z kamene, které by symbolizovaly nositele moci a významné sociální postavení ve společnosti. V ženských hrobech mají bohaté zastoupení rozmanité šperky z mramoru a mědi. Autoři poukazují na analogie k významnějším hrobovým nálezům v oblasti středoevropské, a to jak v Karpatské kotlině, tak i v územích navazujících na západní Evropu. Zvláštností jsou zejména šperky z mědi, které signalizují nástup eneolitické epochy. Závěr této kapitoly je zvláště zdařilý, neboť se autorům na základě pozorování změn na kostrách podařilo přesvědčivě podat určitý obraz o některých jevech v tehdejší společnosti. Zjištění patologických změn na kostech následkem nemocí, různých zranění na hlavě a sečné rány na některých kostech dokládají existenci neklidného života v období ludanické skupiny. Naprosto vylučují možnost považovat neolitickou a eneolitickou společnost za společenství, kde se neodehrávaly žádné válečné střety a pútky mezi jednotlivými obcemi. Toho jsou důkazem analogie též z jiných evropských území (například Talheim) a v době nedávné zjištění velkého množství nebožtíků v příkopu z rakouské neolitické lokality Schletz, kde velké množství koster nese stopy násilné smrti.

V kapitole „Stratigraphie und Struktur der Siedlung“ věnují autoři pozornost sídlištní problematice, hlavně stavebním fázím a počtu domů v určitém časovém horizontu, dále vztahům mezi sídlištními objekty ludanické skupiny, domy a hroby a časovým postavením skupiny Bajč-Retz a ludanické skupiny. Pokouší se na základě poznatů z polské lokality Brześć Kujawski vytvořit model sídelní jednotky. Pochopitelně se opírají o data C14 a analogie z dalších důležitých lokalit nejenom slovenských, ale i evropských (především Brześć Kujawski). Závěr kapitoly je věnován demografickým poznatkům pohřebišť a jejím zvláštностem, hlavně díky nálezům různých patologických změn na kostrách a některým vážným zraněním u pohřbených jedinců. Důležitou roli

podle autorů sehrály změny podnebí, které mohly být příčinou některých násilností v tehdejší společnosti.

Kapitola „Zur Besiedlung der Ludanice-Gruppe“ podává charakteristiku osídlení povodí Nitra a Žitavy v období ludanické skupiny, kde důležitou roli hrála vazba na půdní typy. Svá zjištění pak srovnávají se situací v oblasti skupiny Balaton-Lasinja, Bisamberg-Oberpullendorf, sopotské kultury a daný stav porovnávají rovněž s osídlením Potisí stejného časového horizontu. Všimají si změn klimatických, ekonomických a sídlištních vůbec. Přínosná jsou zjištění o rozšíření nositelů ludanické skupiny do Potisí a nastínění vývoje lengyelu z hlediska struktury a velikosti sídlišť v kontextu s časově blízkými kulturami či kulturními skupinami v sousedství.

Polemické zaměření má kapitola „Zur Frage des Beginns des Äneolithikums“. Autoři polemizují s některými názory J. Licharduse o počátcích eneolitu a jeho definování. Jsou to především otázky změn ve společnosti, užití koně, masové využívání mědi, rozmach metalurgie, rozdíly v různých regionech ve stejném časovém období a v neposlední řadě i vlivy stepních kultur na vývoj eneolitu ve střední Evropě.

Závěrečná kapitola „Zusammenfassung und Abschliessende Bemerkungen zur Chronologie“ stručně shrnuje poznatky obsažené v jednotlivých kapitolách a náležitě zdůrazňuje hlavní zjištění, ke kterým autoři došli.

Monografie autorů J. Pavúka a J. Bátory se nesporně řadí mezi důležité práce, které řeší problematiku konce neolitu a počátku eneolitu prostřednictvím výzkumu sídliště a hrobů ludanické skupiny v Jelšovcích. Jejich důležitá terénní zjištění, rozbor archeologického materiálu a četné přírodovědné analýzy umožňují ucelenější pohled na sídlištní problematiku a na tehdejší společnost vůbec. Autorům se jistě podařilo upřesnit postavení ludanické skupiny nejenom z hlediska slovenského, ale též díky dobré orientaci v dané problematice i v měřítku evropském. Na práci nutno ocenit především její komplexnost a precizní využití získaných archeologických pramenů.

Pavel Košťurík

Jan Frolík — Jiří Sigl: Chrudimsko v raném středověku — vývoj osídlení a jeho proměny. Muzeum východních Čech, Hradec Králové, 1995. 120 stran, 33 map v textu, 12 fotografických příloh.

Autoři publikace, Jan Frolík a Jiří Sigl, zpracovali a zveřejnili výsledky téměř patnáctileté práce, zaměřené na zachycení raně středověkého osídlení Chrudimska. Je potěšující, že od skončení povrchového průzkumu v roce 1989 a následném zpracování tak učinili v poměrně krátké době.

Úvodem několik rámcových dat. Zájmový prostor původně pokrýval celé území Chrudimska o rozloze 660 km²; po získání počátečních zkušeností byla tato plocha zmenšena na 191,1 km². Intenzivním systematickým průzkumem, který trval od roku 1982 do roku 1989, bylo zmapováno 36,57 % tohoto území, zejména plochy kolem vodních toků. Byly stanoveny 5 až 7 m široké průchody s mezerou 20 až 50 m. Při zjištění vyšší koncentrace nálezů byla tato síť zhuštěna, s cílem zjistit rozsah nálezíště. Některé vybrané polohy byly sbírány opakovaně (i více než pětkrát).

Průzkum byl zaměřen na získání dat raně a vrcholně středověkého osídlení (6.–14. století). Tento široký časový úsek byl (s ohledem na vypovídací možnosti získaného materiálu) rozčleněn na šest částí (časně slovanský — 6. stol., starohradištní — 7.–8. stol., středohradištní — 9.–10. stol., mladohradištní — 11.–12./13. stol., vrcholný středověk 1 — 13.–poč. 14. stol., vrcholný středověk 2 — 14. stol.).

Osm let trvajícím průzkumem bylo objeveno 98 lokalit (resp. upřesněna lokalizace starších nálezů), zatímco do roku 1980 bylo v sledovaném prostoru registrováno jen 16 lokalit. Tato databáze byla postupně doplněna o další zdroje informací — archiv náleзовých zpráv AÚ AV ČR a pod.